

Motion till riksdagen

1989/90:Jo871

av Karin Starrin och Gunnar Björk (båda c)

Miljösituationen i Gävleborgs län

Miljödebatten har under den senaste tiden kommit att domineras av risken för långsiktiga och dramatiska förändringar i klimat och levnadsförhållanden. Vaxthuseffekten, nedbrytning av ozonlagret, s.k. atmosfäriska förändringar som förändrar livsmiljön, har fått berättigad uppmärksamhet och fordrar internationell samverkan liksom stora delar av försurningsfrågorna.

Men det är också mycket angeläget att ägna stor uppmärksamhet åt miljösituationen lokalt och regionalt. Vi vill med denna motion beröra miljösituationen i Gävleborgs län och vad som bör göras för att förbättra den.

Gävleborgs län är ett län med i grunden rika naturliga förutsättningar. Fyra femtedelar av landarealen utgörs av skogsmark. Skogen och verksamheter anknutna till skogen har kommit att utgöra ryggraden i länets näringsliv. Även järnförädling har en framskjuten plats i länets utveckling. Här är stålverken i Hofors och Sandviken verksamheter som knyter an till gångna tiders hyttor och järnmalmsbrytning.

Dominerande miljöproblem

Kvicksilverförorening

Den skogsindustri som betytt så mycket för utveckling och sysselsättning i länet har med tiden också konstaterats vara en verksamhet som gett upphov till en allt större miljöbelastning på natur och människor.

Två "kvicksilverbaserade" klor-alkalifabriker har funnits i länet, en i Stromsbruk vid norra Hälsingekusten och en inom Korsnäsverken vid Gävle yttre fjärd. Dessutom har en anläggning funnits strax söder om länet och en anläggning strax norr om länet. Dessa fabriker är sannolikt orsaken till att det stora metallföroreningsproblemet i länet är kvicksilver. Sedan mars 1988 är 50-talet sjöar svartlistade liksom hela Delångersås-systemet. Men kvicksilverföroreningen fortsätter uppenbarligen dels direkt från gamla utsläpp, dels indirekt genom pågående spridning från olika källor.

Omfattningen av kvicksilverföroreningen blir alltmer skrämmande i takt med att undersökningsresultat kommer fram. Enligt beräkningar gjorda inom forskningsprojektet "Kalkning-kvicksilver-cesium" borde egentligen 300–600 sjöar i länet vara svartlistade. Ungefär var tredje sjö, dvs. 1 000 stycken, bedöms ha kvicksilverhalter i gädda som överstiger 0,5 mg/kg.

Ett bekymmer är att den tilltagande försurningen bedöms förvärra situationen genom att markupplagrat kvicksilver blir mera lätttransporterat. Förhoppningar finns dock om att nämnda forskningsprojekt inom något år skall kunna bidra till kunskaper om hur det praktiskt skall gå att vidta motåtgärder. Avsevärda belopp kommer då sannolikt att behöva satsas för att få effekt av åtgärderna.

En insats som redan nu kan göras är att sanera de fiberbankar med kvicksilver som finns i Delångersåns vattensystem nedströms gamla Forsså Bruk i Näsvisken, den s.k. Rolfstaån. Frågan har aktualiserats vid ett flertal tillfällen de senaste åren och naturvårdsverket anser att projektet är mycket intressant och viktigt. Några statliga pengar till projektet har dock inte anslagits i årets statsbudget, varför stor osäkerhet nu råder.

Undersökningar av fiberbankarna i Rolfstaån har visat att utöver ca 55 kg kvicksilver finns här också ca 50 kg PCB. Detta gör att en sanering i området måste bedömas än mer angelägen. Med tanke på att denna sanering skulle bli den första i sitt slag i strömmande vatten måste det anses mycket angeläget att pengar till detta projekt snarast kan fås fram.

Försurning och skogsskador

Försurningen är ett annat av länets mest akuta miljöproblem. Den senaste tioårsperioden har inneburit att allt mera tydliga effekter både på land- och vattenbaserade ekosystem på grund av försurningen har kunnat konstateras.

Mätningar har visat att nederbörden i Gävleborgs län har ett pH-värde på 4,4–4,5, vilket är två till tre gånger surare än vad naturen beräknas tåla. I den "aktionsplan mot luftföroreningar och försurning" som upprättats beräknas den kritiska belastningsgränsen för svavelnedfall till 3 kg/hektar och år. I vårt län beräknas svavelnedfallet till ca 6,5 kg/hektar och år, vilket alltså är dubbelt så högt som vad naturen beräknas tåla.

En hel del av svavelnedfallet kan hänföras till långväga transporter från andra länder främst Storbritannien och Mellaneuropa. För Gävleborgs län gäller dock att utsläppen inom länet motsvarar 40 % av nedfallet vad gäller svavel och 50 % av nedfallet vad gäller kväve. Självklart faller dock inte allt som alstras inom länet också ned inom länets gränser.

De provtytor på 18 olika ställen som skogsvårdsstyrelsen i länet har lagt ut visar att påtagliga skogsskador kan iakttas. Luftföroreningarna orsakar gas- och frätskador på barr och löv, utöver den direkt försurnande effekten på marken. Trädens vitalitet blir nedsatt med kronutglesning och barrförluster som synbara tecken. Den s.k. stressnivån för träden blir allt högre och med tiden kan detta bli påtagligt i form av skogsdöd.

De senaste resultaten från skogsvårdsstyrelsen visar att skogsskadorna är i stort sett oförändrade inom 5 provtytor. Skadorna anses ha minskat något inom 5 provtytor, medan skadorna har ökat inom 8 provtytor.

I genomsnitt bedöms 10–15 % av granar äldre än 60 år vara skadade i Hälsingland medan motsvarande siffra för Gästrikland är 5–10 %. Hela 28 % av granarna har dock barrförluster som är större än 20 %, varför skogsvårdsstyrelsen anser det nödvändigt att radikala åtgärder sätts in för att minska luftföroreningarna.

Som framgår av det som redovisats ovan måste åtgärder inom luftvårdsområdet ges en stark prioritet inom miljöarbetet. Syranedfallet måste minskas med åtminstone hälften i ett första steg för att belastningen inte skall uppgå till mer än vad naturen beräknas tåla.

Den kalkningsverksamhet som nu pågår måste enligt vår mening fortsätta och intensifieras och här har staten ett ansvar att ställa erforderliga resurser till förfogande. För att långsiktigt komma till rätta med problemen finns dock inget annat sätt än att minska utsläppen. Därför måste kraven på cellulosaindustrin, stalverken, biltrafiken och förbränningsanläggningarna, varifrån de största utsläppen härrör, efter hand skärpas.

Luftutsläppen från miljöfarlig verksamhet regleras genom villkor i tillståndsbeslut enligt miljöskyddslagen. Tillstånden kan normalt omprövas efter 10 år men så sker inte alltid. För de större koncessionsprövade anläggningarna förutsätter detta initiativ från naturvårdsverket.

Enligt vår mening är 10 år för lång tid i många fall. Med den kunskaps- och teknikutveckling som äger rum bör tillståndsbeslut generellt inte gälla mer än fem år. Därutöver måste miljöskyddslagen ändras så att koncessionsgivande myndighet kan väga in miljösituationen i stort i ett område eller region som berörs av verksamheten i ett aktuellt prövningsärende. Om naturen inte tål mera utsläpp måste miljöskyddslagen medge att ny verksamhet inte tillåts.

Hotet mot havsmiljön

Den tunga industrin längs länets kust har under årtionden släppt ut stora mängder föroreningar till havet. Utsläpp av vattenförorenande organisk substans, både i lös form och som fast fibermaterial, har inneburit en stark eutrofiering i de drabbade vattenområdena. De stora näringstillskotten har igångsatt starkt syreförbrukande biologiska processer med fiskdöd och illaluktande gasbildning som följd.

Efter att vissa miljöskyddsåtgärder vidtagits är det största problemet i dag avloppsvatten från blekeriprocesserna. Nyare undersökningsresultat tyder på att ekosystem i recipienterna har påverkats mycket negativt av dessa utsläpp. Allmänhetens berättigade oro har också lett till en påtaglig nedgång i försäljningen av fisk från Bottenhavet.

De undersökningar som länsstyrelserna längs Norrlandskusten gjort bekräftar att läget i havet närmast kusten är mycket allvarligt. Vissa delar av havet, t.ex. Gävlebukten och Iggesundsfjärden, är i stort sett biologiskt döda. Mest akuta är problemen i Gävlebukten, som troligen utgör ett av de mest förorenade kustområdena i Bottenhavet. Här bidrar också Gavleån men framför allt Dalälven med stora mängder föroreningar. Arbetet med att sanera Dalälven är därför mycket angeläget. Men också cellulosaindustrins utsläpp av organiska klorföreningar från blekningen måste minskas radikalt om kushavet skall kunna räddas. Likaså måste utsläppen av metaller, närsalter och olja reduceras. Miljögifter som kvicksilver, krom, PCB och dioxin i bottensedimenten närmast fabrikerna är allvarliga latent hot mot havet.

Vid tester, som nyligen utförts på uppdrag av naturvårdsverket, länsstyrelsen och livsmedelsverket, har konstaterats att strömming fångad utefter Häl-

singekusten innehåller högre halter av dioxin än någon annan stans i Östersjön. Jämfört med en undersökning 1987 har dioxinhalterna i strömning i stort sett fördubblats och ligger nu på 13–20 pg (picogram)/gram strömning, medan siken ligger på ungefär hälften av dessa värden. Livsmedelsverket rekommenderar därför viss återhållsamhet med fisk som fångats nära de större industrierna.

Miljöpåverkan från stålverken

Inom järn- och stålbranschen liksom inom skogsindustrin har en hel del åtgärder vidtagits för att komma till rätta med de värsta miljöpåverkande utsläppen. Med tanke på att stålverken är mycket stora produktionsenheter är dock även "mattliga" utsläpp av stor betydelse. Framför allt är det stoftutsläpp av olika metaller i omgivningarna som utgör ett stort problem.

Men också de osynliga gasformiga utsläppen från processerna är av stor betydelse. Här handlar det framför allt om olika klororganiska ämnen. Förlusterna av klorerade lösningsmedel är betydande och en minskning av dessa förluster måste anses mycket angeläget från miljösynpunkt.

Även bullerstörningar är ett stort problem vid stålverken. Detta problem är uppenbarligen svårslösligt, men ställer till så mycket bekymmer för de kringboende att stora ansträngningar måste göras för att lindra problemen.

Vägtrafikens miljöpåverkan

Motorfordonstrafiken svarar för den odiskutabelt största delen av kväveoxidutsläppen inom länet, ca 9 000 ton **NO**. Förutom att detta bidrar till föroreningen kan det oxiderade kvävet roll som gödningsämne få andra negativa effekter. En annan negativ effekt är den bildning av oxidanter, bl.a. ozon, som kväveoxiderna i kombination med kolväten medverkar till. Under senare tid har också motorfordonstrafikens bidrag till koldioxidutsläppen och den s.k. växthuseffekten uppmärksammats.

Vägtrafikens miljöpåverkan och risker är naturligtvis inte specifika för Gävleborgs län, men med tanke på den stora trafikströmmen som går igenom området, är det mycket angeläget att komma till rätta med de problem som trafiken alstrar.

Införandet av katalysatorer på bilarna kan i någon mån lindra utsläppen. Men denna effekt förtras om biltrafiken fortsätter att öka som många prognoser antyder. Det enda sättet att effektivt minska luftföroreningarna från vägtrafiken är således att minska biltrafiken till förmån för järnväg, sjöfart och kollektivtrafik. Det gäller också att i samhällsplaneringen i stort arbeta med sikte på att minska behovet av transporter.

Miljöfarliga transporter

I vägtrafiken finns ytterligare en mycket stor riskfaktor för miljön. Det är de stora mängder miljöfarligt gods och kemikalier som dagligen fraktas inom länet.

Länsstyrelsen genomförde 1977 en inventering av transport och lagring av hälso- och miljöfarliga varor i länet. Den inventeringen är numera helt för-

aldrad, och något säkert grepp om situationen finns inte vare sig hos länsstyrelsen, räddningsverket eller kommunernas räddningstjänst.

Mot. 1989/90
Jo871

Enligt vår mening är det angeläget att en landsomfattande studie av hanteringen av transporter av farligt gods snarast kommer till stånd genom räddningsverket. Den bör omfatta också järnvägs- och sjötransporter och ligga till grund för de åtgärder, bl.a. så kallad vägvalsstyrning, som nu diskuteras.

Tjernobyleffekter

Tjernobylkatastrofen slog mycket hårt mot Gävleborgs län. För många människor har hela livssituationen påverkats då man inte längre kan känna trygghet när det gäller naturprodukter som bär, svamp, vilt och fisk. Åtgärder för att i någon mån lindra effekterna av Tjernobyl behandlas i särskilda motiöner av undertecknade.

Radonfaran

Tack vare forskningsinsatser vid byggforskningsinstitutet i Gävle har viktiga insatser gjorts för att lokalisera och mäta radonhalten i bostäder. Det är nödvändigt att institutet även framgent får tillräckliga resurser för att bedriva fortsatt arbete på detta område. Även kommunernas miljö- och hälsoskyddsnämnder har ett stort ansvar för att spåra bostäder med höga radonhalter och vidta nödvändiga motåtgärder.

Landskaps- och biotopförändringar

Den dramatiska utveckling som skogsbruket genomgått under de senaste årtiondena har mycket starkt kommit att prägla landskapet. I Gävleborgs län finns 1,5 miljoner hektar produktiv skogsmark. Det manuella arbetet i skogen har nu nästan helt kommit att ersättas av maskiner. Avverkningstakten har ökat och stora kalhyggen blivit allt vanligare. Ett nytt trädslag (contortalen) har införts i ganska stor skala på sina håll. S.k. skyddsdikning och markberedning utförs maskinellt och nära nog rutinmässigt.

Omfattande och tydliga landskaps- och biotopförändringar har blivit resultatet av det förändrade skogsbruket. Även jordbrukets förändrade driftsformer har påverkat miljön.

Vilka långsiktiga ekologiska effekter det förändrade jord- och skogsbruket kommer att få är i dag svårt att bedöma. Men man kan med säkerhet säga att skogsbruksåtgärder som leder till varaktiga hydrologiska förändringar och utarmning av biotoper eller växt- och djurliv är särskilt allvarliga.

Det är en allmän uppfattning att vattenavrinningen i lanets vattendrag nu sker snabbare och mera koncentrerat än tidigare. Detta har medfört flödestoppar och problem med översvämningar vid högvatten. Å andra sidan finns också risker för uttorkning vid längre perioder av lågvatten.

Det storskaliga skogsbrukets påverkan av vattenflödena måste klarläggas bättre. Kraftföretagen måste också i sin vattenreglering ta ett större ansvar för att motverka risken för översvämningar. I arbetet med att motverka översvämningsskador bör också studeras möjligheterna att tillskapa sär-

skilda regleringsmagasin som inte inkräktar på unika och omistliga naturvärden.

Mot. 1989/90
Jo871

En bättre följsamhet och anpassning till lokala naturliga förhållanden måste eftersträvas inom skogsbruket. Intresset för blandskogsbestånd bör stimuleras. Projekt med stor påverkan på skogsmiljön, t.ex. skogsdikning, torvbrytningskoncessioner och nya skogsbilvägar bör prövas mycket noga ur miljösynpunkt innan de startas.

Nya stora projekt av typen gruvbrytning, som är aktuella både i Edsbyn och Bjuråker, måste också noga prövas ur miljösynpunkt innan tillstånd ges.

Hemställan

Med anledning av vad som anförts hemställs

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om behovet av att sanera Rolfstaån och att nya pengar därför behöver tillföras det anslag för återställningsåtgärder som finns inom SNV,

2. att riksdagen hos regeringen begär att projekten med kalkning skall fortsätta och utvecklas,

3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om behovet av att ändra miljöskyddslagen,

4. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att tillståndsbeslut enligt miljöskyddslagen regelmässigt bör omfatta fem år i stället för tio år,

5. att riksdagen hos regeringen begär en uppföljning av de dioxinundersökningar i Bottenhavet som genomfördes 1989,

6. att riksdagen hos regeringen begär en landsomfattande studie av hanteringen och transportererna av miljöfarligt gods enligt vad som anges i motionen,

[att riksdagen hos regeringen begär fortlöpande redovisning av arbetet med radon i bostäder.¹]

7. att riksdagen hos regeringen begär att medel tillförs så att intensifierade analyser kan ske av skogsskadorna i Gävleborg.

Stockholm den 24 januari 1990

Karin Starrin (c)

Gunnar Björk (c)

¹ 1989/90:Bo554